

Uluslararası Sosyal Bilimlerde
Mükemmellik Arayışı Dergisi
(USMAD)

Aralık 2023, Sayı 5

International Journal of the
Pursuit of Excellence in Social
Sciences (IJPESS)

December 2023, Issue 5

ISSN: 2979 - 9155

Sosyal Bilgiler Eğitiminde Doğal Afetler¹

Nurbanu ŞULEK², Kibar AKTIN³

Öz

Pek çok doğal felaketin yaşandığı ülkemizde doğal afet üzerinde durulması gereken önemli içeriklerin başında gelmektedir. Bu bağlamda çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) ve 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları içerisindeki doğal afet konularının belirlenmesi ve bu konuların işleniş durumunu afet eğitimi bağlamında incelemesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel bir çalışmadır. Çalışmanın dokümanları tipik durum örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın 6. sınıf düzeyinde afet eğitimi ile ilgili yeterli kazanımlara yer verilmediği belirlenmiştir. Bu çerçevede 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında afet türlerine ilişkin içeriğin oldukça yetersiz olduğu belirlenmiştir. Ancak 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında afet türlerine ilişkin yazılı içeriklere, görsel kaynaklara ve kavrama düzeyinde sorulara daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu içeriklerin çoğunlukla deprem konusuyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Afet eğitimi ile ilgili aktif öğrenme ortamına yönelik etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir. Programda afet eğitimiyle ilgili kazanımların çoğunlukla duyarlılık ve dayanışma değerleriyle; becerilerin ise mekan algısı, çevre okuryazarlığı, gözlem, işbirliği, problem çözme ve girişimcilik becerileriyle ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Oysaki depremin önlenebilirliğiyle ilgili öğrencilere sorumluluk, bilimsellik ve dürüstlük değerlerinin kazandırılması, kanıt kullanma, konum analizi, karar verme, araştırma, harita ve hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine de ihtiyaç vardır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın ve ders kitaplarının bu bağlamda düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretim programı, ders kitabı, doğal afetler.

Natural Disasters In Social Studies Education¹

Abstract

In our country where many natural disasters are experienced, the subject of natural disasters is one of the important issues to be emphasized. It is necessary to transfer the subject to the student in the most accurate and efficient way. In this context, it is aimed to determine the disaster topics in the 2018 Social Studies Curriculum and 4th, 5th, 6th, and 7th grade Social Studies textbooks and to examine the processing of these topics in the context of disaster education. The research is a qualitative study. Document analysis technique was used in the research. The documents of the research were determined by typical case sampling. As a result of the research, it was seen that the Social Studies Curriculum did not include enough gains related to disaster education at the 6th grade level. In line with this result, the content related to the types of disasters in the 6th social studies textbook was insufficient. In general, written contents, visual resources, and concept questions related to disaster types were found more in 4th and 5th grade social studies textbooks. It was determined that these contents were mostly associated with the earthquake subject. It was seen that the question types were focused on comprehension of knowledge. It was determined that applied activities related to disaster education were not included. It was seen that student-centered projects and applied activities were avoided. In the program, the outcomes related to

¹ Bu makale 14. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

²Sorumlu yazar: Yüksek Lisans Öğrencisi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sinop/Türkiye banusulek@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-2668-9772

³ Doç. Dr, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sinop/Türkiye, kibaraktin@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6238-3500

disaster education were mostly related to sensitivity and solidarity values; such as skills, perception of space, environmental literacy, observation, cooperation, problem-solving, and input. However, regarding the preventability of earthquakes, there is a need to teach students the values of responsibility, scientificness and honesty, and to develop the skills of using evidence, location analysis, decision-making, research, map and legal literacy. It was concluded that the curriculum and textbooks should be organized in this context.

Key: Social Studies, curriculum, textbook, natural disasters.

Makale Geçmişi	Geliş: 08.10.2023	Kabul:29.12.2023	Yayın:31.12.2023
Makale Türü	Araştırma Makalesi/Derleme Makalesi		
Önerilen Atıf	Şulek, N. & Aktın, K. (2023). Sosyal bilgiler eğitiminde doğal afetler. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 5, ss. 68-82		

Giriş

Sosyal bilgiler dersi yaşamla ilişkili, önemli bilgilerin, becerilerin ve değerlerin kazandırıldığı bir vatandaş yetiştirme programıdır. Ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi koşulları, dünya dengesi ve 21. yüzyıl ihtiyaçları programın belirleyici unsurlarıdır. Bu çerçevede “sosyal bilgiler yaşadıkları topluma ve çevrelerine uyumlu, hak ve sorumluluklarının bilincinde, kendisinin ve toplum yararını savunan, çevresine duyarlı, dünyadaki gelişmelerden haberdar olan bireyler yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimler olan tarih, antropoloji, coğrafya, sosyoloji, hukuk, siyaset bilimi gibi” disiplinlerden oluşan bir ilk ve ortaokul dersidir (Turan, 2019). Sosyal bilgiler ders içeriklerinde insan hayatıyla doğrudan ilişkilendirebileceğimiz konular yer almaktadır. Bu konulardan biri olan doğal afetler çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Yakın tarihli yaşanan Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6'lık iki büyük deprem sonucu 10 kentte en az 45 bini aşan can kaybı ile Türkiye, tarihinin en büyük felaketlerinden birini yaşamıştır (NTV, 2023). Ülkemizde en sık görülen diğer doğal afetlerin; dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtına olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2022). Türkiye, bulunduğu konum ve jeolojik olarak genç bir ülke olmasından dolayı başta depremler olmak üzere geçmişten günümüze birçok doğal afetten etkilenmiştir ve etkilenmeye devam etmektedir. Bu afetler ülke genelinde etkili olarak büyük can ve mal kayıplarına yol açmaktadır. 2020 yılı, “Dünyadaki milyonlarca insanı etkileyen, büyük can ve mal kayıplarına yol açan kasırgalar, siklonlar, tayfunlar, fırtınalar, sel felaketleri, orman yangınları ve kuraklık gibi meteorolojik karakterli doğal afetlerin yoğun olarak yaşandığı bir yıl olmuş milyonlarca insan yer değiştirmek zorunda kalmıştır” (Yılmaz, 2022). Bu afetlerin sonucunda can kayıpları dahil gerek maddi gerek ise manevi birçok kayıplar verilmiştir.

Doğal afetler “insanların yaşadığı coğrafi alanlarda meydana gelen, oluşumuna engel olunamayan, başladıktan sonra durdurulamayan, sosyal ve ekonomik yaşamı kısa sürede olumsuz yönde etkileyen, çok sayıda can ve maddi kayıplara yol açan doğa olaylarının neden olduğu yıkımlardır” (Özey, 2006). Yayla (2016) ise “doğal afetleri; sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda olumsuzlukların ortaya çıkması, insanların hayatlarını kaybetmesi ve çevrelerinde meydana gelen maddi zararların oluşmasında doğal unsurların etkili olduğu olaylar olarak ifade etmektedir”. Her iki tanımda da doğal afetin insan kontrolü dışında gerçekleşen, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğuran doğa olayı şeklinde tanımlanmaktadır. Doğal afetler çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Afet ve Acil Durum Başkanlığına (AFAD) göre doğal afetler, yavaş ve ani gelişen olmak üzere iki ayrı başlığa ayrılmaktadır. Yavaş gelişen doğal afetler; şiddetli soğuklar, kuraklık, kıtlık vb. durumlardan kaynaklanmakta iken ani gelişen doğal afetler; deprem, sel, su taşkınları, toprak kaymaları, kaya düşmeleri, çığ, fırtınalar, hortumlar, volkanlar ve yangınlar gibi sebeplerle meydana gelmektedir. Şahin ve Sipahioğlu (2003) ise doğal afetleri kaynağına ve oluş hızlarına göre olmak üzere AFAD'dan farklı şekilde sınıflandırmıştır. Şahin ve Sipahioğlu'na göre (2003) doğal afetler, kaynağına göre; yer kökenli, atmosfer kökenli doğal afetler ve biyolojik afetler olacak şekilde sınıflandırmıştır. Yer

kökenli (jeolojik) doğal afetler kaynağını yer yüzeyi ya da yer kabuğundaki faaliyetlerden alır. Deprem, heyelan, kaya düşmesi, volkanik patlama, çamur akıntısı, tsunami gibi doğa kaynaklı olayların yol açtığı afetler, jeolojik afet olarak tanımlanmaktadır (Adayış, 2020). Atmosfer kökenli doğal afetler kaynağını atmosferden alır. Bu afetlerin gerçekleşmesinde; rüzgar, dolu, yağmur, kar, sıcaklık, sis gibi etkenler rol oynamaktadır. Atmosfer kökenli doğal afetlere örnek olarak sel, fırtına, kuraklık, tayfun, çığ, gibi olaylar verilebilir (Doğanay, Alım ve Altaş, 2005). Biyolojik afetler, doğal bir şekilde oluşan salgınlarla, öldürücü mikroorganizmanın kazara ya da kasıtlı şekilde kullanılmasıyla ve böcek istilasıyla oluşan afetlerdir (Tercan, 2020).

Kaynağı ne olursa olsun oluşan afetlerin zararını en aza indirmek gerekli tedbirler almakla mümkündür. Depreme yönelik önlemere bakıldığında özellikle afetlerin oluşum nedenleri üzerine eğildiği ve afetlerin etkisinden korunmak amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Ancak afet kaynaklı zararları daha aza indirebilmek için başvurulması gereken afet bilinci ve bilgisi alanındaki çalışmaların yeterince önemsenmediği görülmektedir (Cin, 2010). Doğal afetlere yönelik alınabilecek en büyük ve gerekli önlem şüphesiz ki doğal afete yönelik eğitilmiş bireyler yetiştirmektir. Çünkü afet eğitimi, potansiyel yıkımı en aza indirmeye katkıda bulunur. Bu bağlamda, afet bilincinin artırılmasında, okullarda çocuklara verilen eğitimin önemli olduğu görülmektedir. Çünkü çocukların edindikleri bilgileri ailelerinden başlayarak aşamalı bir şekilde toplumun tamamına yaymada önemli bir role üstlendikleri düşünülmektedir (Değirmenci, Kuzey ve Yetişensoy, 2019). Polat'a (2014) göre eğitim yoluyla afetler konusunda örgütsel, planlı ve sistematik çözümler üretmek mümkün olabilmektedir. Bilinçlendirme eğitimleri, bireye hem teorik hem pratik yönde afetin öncesinde, anında ve sonrasında nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi kazandıracak yönde olmalıdır. Afet eğitimlerinde eğitimi alan taraf ile eğitimi veren taraf sorumluluklarının bilincinde olmalı ve birbirlerinin beklentilerini karşılamalıdır. Afet eğitiminin amacına ulaşabilmesi herkesin sorumluluğunun farkında olmasıyla sağlanabilir. Afet bilinci bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken duyuşsal kazanımlardan birisidir. Bunun yanında "Japonya'da insanlar afet eğitimiyle ilgili olarak okullar ve devlet kurumları tarafından sağlanan programlara katılmayı bir zorunluluk olarak görme eğilimindeyken, ABD'de birçok aktivitede gönüllüğün esas alındığı görülmektedir" (Tanaka, 2005, Akt. Değirmenci vd., 2019).

Sosyal bilgiler dersi afet eğitimine yönelik içerikler barındıran mihrer derslerden biridir. Ülkemizde afet eğitimine yönelik yaklaşımı belirlemede bir kriter olacağı düşünülmektedir. Kaymakçı'ya (2010) göre sosyal bilgiler "dünya üzerinde yaşayan tüm bireylerin ortak sorunları haline gelmiş olan çevre sorunları gibi çözülmesi önem arz eden sorunlara çözüm önerileri sunma gibi anlamlı ve yararlı faaliyetlerin ortaya konmaya çalışıldığı bir derstir". Bu bağlamda afet bilinci kazandırmanın en önemli ve etkili yollardan birisinde de eğitim ve eğitim-öğretimin vazgeçilmez materyallerinden birisi olan sosyal bilgiler ders kitapları olacağı düşünülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında Türkiye'de ve dünyada sıklıkla görülen afetlere yer verilmiş olduğu, afet türleri içerisinden depreme daha fazla vurgu yapıldığı (Değirmenci vd., 2019), sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında afetler konusuna yeterli düzeyde yer verilmediği ve eksikliklerin olduğu (Karaca, 2022), bu ders kitaplarında doğal afetler konusuna yönelik etkinliklerin öğrencilerin seviyelerine uygun ve aktif öğrenme ortamına dahil edilebilecek düzeyde olmadığı (Kılıç, 2019), afet konusuna ders kitabında yeterli oranda yer verilmediği (Demirhan, 2021), okullarda doğal afet bilincine yönelik verilen eğitimlerin sadece teoride kaldığı, gerçek yaşam ile bağlantısının kurulmadığı (Zengin, 2021) ortaya konulmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde insanları birçok açıdan etkileyen ve yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği olan doğal afetlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına nasıl yansıdığı, afet bilinci ve eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (SBDÖP) ile birlikte sosyal bilgiler ders kitaplarında nasıl yer edindiğini belirleyen ayrıntılı çalışmaların sınırlı sayıda olduğuna rastlanmıştır. Bu kapsamda araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) ve 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları içerisindeki doğal afet konularının belirlenmesi ve bu konuların işleniş durumunu afet eğitimi bağlamında incelemesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın alt problemleri;

- SBDÖP'de (2018) afet eğitimine yönelik içerik, kazanım, beceri ve değerleri nelerdir?

- 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında afet eğitimine yönelik konu, görseller, soru/etkinlikleri nelerdir?

Sosyal bilgiler dersi, disiplinler arası yapısı ile afet eğitimini etkili şekilde aktarabilecek derslerden birisidir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarının afetlere karşı farkındalık ve afetlerin potansiyel tehlikelerini en aza indirmeye konusunda afet bilinci aşılama SBDÖP ve sosyal bilgiler ders kitaplarını içerik olarak zenginleştirilmesi çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Afet bilinci ve eğitimi açısından sosyal bilgiler ders kitapları ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programının incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, çalışmada incelenen konu bağlamında, olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analizi ile veri toplanmasını içermektedir. Nitel araştırmalarda doküman incelemesi bir veri toplama yöntemi olduğu gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın Dokümanları

Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda Yıldırım ve Şimşek (2013), tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olmasının mümkün olmayabileceğini bu nedenle çoğu zaman araştırmacıların eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalıştığını belirtmektedir. Araştırmada Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarının tamamına erişmek daha kapsamlı bir araştırma gerektirmesi nedeniyle ders kitapları içerisinden örneklem seçme yoluna gidilmiştir. Araştırmanın dokümanları amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tipik durum örnekleme yönteminde “amaç, ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında bilgi sahibi olmak veya bu alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda yeterli bilgi sahibi olmayanları bilgilendirmektir” (Patton, 1987, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 138). Bu örnekleme yöntemiyle Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve öğretmenler tarafından yaygın olarak kullanılan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan özgün olan sosyal bilgiler ders kitapları tercih edilmiştir.

Bu araştırmanın çalışma dokümanlarını 2018 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve MEB tarafından 2018 yılından beri beş öğretim yılı geçerli olan ve Talim ve Terbiye Kurulu tarafından okutulmasına izin verilen aşağıdaki ders kitaplarıdır:

- ✓ Tüysüz, S. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı, Tuna Matbaacılık.
- ✓ Şahin, E. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı. Anadol Yayıncılık
- ✓ Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz, M. (2019). Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 sosyal bilgiler ders kitabı. MEB Yayınları
- ✓ Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, H., Kılıç, S. (2018). Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı. MEB Yayınları.

Veri Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri SBDÖP (2018) ve 2022-2023 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından kullanılmakta olan 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilmiştir. Araştırmada, toplanan veriler, betimsel analiz tekniğine dayalı olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önce belirlenmiş temalara yada araştırma sorularının boyutlarına göre özenli bir şekilde sunulur. Betimsel analizde verileri çarpıcı bir biçimde yansıtmak için doğrudan alıntılara sık yer verilir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır ve neden sonuç ilişkisi içerisinde irdelenerek sonuçlara ulaşılır. Bu tür analizde amaç okuyucuya bulguları özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Afet bilinci ve eğitimine yönelik SBDÖP’de ve 4, 5, 6 ve 7.

sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinler, görseller ve sorular araştırmanın alt problemleri doğrultusunda analiz edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Çoklu analize üçgenlemesi kullanılarak araştırma verilerinin inandırıcılığı ve geçerliği artırılmıştır. Analizcilerin üçgenlemesi “iki veya daha fazla kişiye aynı nitel verinin bağımsız olarak analiz ettirilmesi ve bulgularının karşılaştırılmasıdır” (Patton, 2014, s. 560). Bu çalışmada verilerin tutarlılığını sağlamak için iki araştırmacı verileri analiz etmiştir. Döküman incelemesi araştırmalarında araştırmanın güvenilirliği açısından kaynakların özgün olup olmadığının belirlenmesi önemli bir kriterdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın dokümanları orijinal olup Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış EBA çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan farklı yazar ve yayınevleri tarafından hazırlanan yeni 4. 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler kitaplarından oluşmaktadır.

Bulgular

Bu bölümde 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda (2018) doğal afet konuları ve bu konuların afet eğitimi bağlamında işleniş durumuna ilişkin bulgulara alt problemler çerçevesinde yer verilmektedir.

Birinci Alt Problem “SBDÖP’de (MEB, 2018) afet eğitimine yönelik içerik, kazanım, beceri ve değerleri nelerdir” Sorusuna İlişkin Bulgular

SBDÖP’nin (2018) özel amaçları arasında afet eğitimi ile ilişkili bulunan ifadeler:

“Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri”

“Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri”

“Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri” (MEB, 2018: 8).

SBDÖP’de afet bilincinin oluşmasına yönelik yukarıdaki içerikler incelendiğinde; öğrencilerin yaşadığı çevreyi tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklaması, mekânı algılama becerilerinin geliştirilmesi, toplumsal sorunlara yönelik çözüm ve görüş belirtmeleri, ülkesini ve dünyaya yönelik konulara duyarlı yaklaşımları bağlamında doğrudan ve dolaylı olarak doğal afet eğitimine katkı sağlayacak özel amaçlar olduğu görülmektedir.

SBDÖP’de doğal afetlere yönelik kazanımlara ilişkin bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programından Doğal Afet Eğitimiyle İlişkili Kazanım, Beceri ve Değerler

Sınıf Düzeyi	4. Sınıf	5. Sınıf	7. Sınıf
Öğrenme Alanı	İnsanlar Yerler ve Çevreler	İnsanlar Yerler ve Çevreler	Küresel Bağlantılar
Kazanım	Doğal afetlere yönelik hazırlıkları yapar.	Yaşadığı çevredeki afetlerin çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.	Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.
		Doğal toplum üzerine örneklerle açıklar.	Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

					Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
Değerler	Duyarlılık, dayanışma	Duyarlılık	Duyarlılık	Duyarlılık	Duyarlılık, dayanışma
Beceriler	Mekanı algılama	Mekanı algılama, çevre okuryazarlığı, gözlem	Çevre okuryazarlığı, gözlem	Mekanı algılama, çevre okuryazarlığı, gözlem	Girişimcilik, iş birliği, problem çözme.

Tablo 4.1 incelendiğinde doğal afetlerle ilgili en çok kazanıma 7. sınıfta rastlanmaktadır (n=3). Sırasıyla 5. sınıfta (n=2) ve en az dördüncü sınıfta rastlanırken 6. sınıfta hiçbir kazanıma rastlanmamaktadır. SBDÖP’de yer alan bu kazanımların daha çok duyarlılık ve ikinci sırada dayanışma değerleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Kazanımların beceri olarak; mekanı algılama, çevre okuryazarlığı, gözlem, iş birliği, problem çözme ve girişimcilik becerileriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

SBDÖP’de (MEB, 2018) yer alan kazanım, beceri ve değerler ayrıntılı incelendiğinde 4. sınıf düzeyinde “Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar” ilgili kazanımda, yakından uzağa ilkesi benimsenerek öğrencinin öncelikle kendi yaşadığı çevrede hangi doğal afetler ile karşılaşabileceği üzerinde durulması gerektiği belirtilmektedir. Doğal afet öncesi alınması gereken önlemlerden olan deprem çantasına da dikkat çekilmektedir. Programda 5. sınıf düzeyinde doğal afete yönelik iki kazanıma verilmektedir: “Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular” ve “Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar”. Bu kazanımlar “İnsanlar Yerler ve Çevreler” öğrenme alanına ile ilişkilidir. Kazanım, öğrenciyi merkeze alarak doğal afetleri yaşadığı yer ile ilişkilendirip nedenlerini sorgulamasını içermektedir. Programda 7. sınıf düzeyinde “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında doğal afete yönelik “Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir. Küresel iklim değişimi, doğal afetler, açlık, terör ve göç konuları ele alınacaktır” kazanımına rastlanmaktadır. İlgili kazanım, dolaylı yoldan doğal afetler ile ilgili olmakla birlikte; açıklama kısmında geçen “doğal afetler” kavramına konu anlatımında yer verildiğinde doğrudan kazanım olarak kabul edilebilir. “Fikir önerileri geliştirir” ifadesi birlikte ile bu kazanımın doğal afet okuryazarlığını gerçekleştirerek davranış boyutuna katkıda bulunulacağı ileri sürülebilir. 6. sınıf düzeyinde doğal afet eğitimiyle ilişkili bir kazanıma rastlanmamaktadır.

İkinci Alt Problem “4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında afet eğitimine yönelik konu, görseller, soru/etkinlikleri nelerdir?” Sorusuna İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afetler ile ilgili kavramlara yönelik bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında “Doğal Afet ” Kavramı Tanımlarına İlişkin Bulgular

Kavramlar	4. Sınıf (n)	5. Sınıf (n)	6. Sınıf (n)	7. Sınıf (n)
Deprem	✓	✓		
Sel		✓		
Heyelan	✓	✓		
Çığ	✓	✓		
Fırtına	✓			
Orman Yangını		✓		
Erozyon		✓		
Tsunami				✓
Toplam	4	6	-	1

Tablo 2 incelendiğinde en fazla doğal afet kavramlarına 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (n=6) rastlanmaktadır. 6. sınıf ders kitaplarında bu kavramlara hiç rastlanmazken 7. sınıfta tsunami bir kavramına yer verilmektedir. 5. sınıf ders kitabından sonra 4. sınıf ders kitabı en fazla doğal afet kavramına yer verilen ders kitabı olduğu görülmektedir. Bu kavramların 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında: deprem, heyelan, çığ, fırtına 5. sınıfta bu kavramlarla birlikte sel, orman yangını ve erozyon kavramlarına (n=6) yer verildiği anlaşılmaktadır. 7. sınıfta tsunami kavramıyla karşılaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında rastlanan doğal afet türlerine ilişkin bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Rastlanan Doğal Afet Konularına İlişkin Bulgular

Doğal Afet Türü	Sınıf Düzeyi				Toplam n
	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	
Deprem	✓	✓	✓	✓	4
Sel	✓	✓	✓	✓	4
Heyelan	✓	✓	✓	✓	4
Çığ	✓	✓		✓	3
Fırtına	✓			✓	2
Orman Yangını		✓	✓		2
Erozyon		✓	✓		2
Tsunami				✓	1
Toplam	5	6	5	6	

Tablo 3 incelendiğinde tüm 4. 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ortak doğal afet konusunun “deprem,” “sel”, “heyelan” konuları (n=4) ve ikinci sırada çığ konusu olduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yalnızca 7. sınıf sosyal bilgiler kitabında rastlanan tsunami dışında en az rastlanan diğer doğal afet konularının orman yangını ve erozyon olduğu (n=2) anlaşılmaktadır. Diğer doğal afet konularından olan “çığ” konusuna 4, 5 ve 7. sınıf; “fırtına” konusuna 4 ve 7. sınıf; “orman yangını” ve “erozyon” konusuna 5 ve 6. sınıf; “tsunami” konusuna ise 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında rastlanılmaktadır. Tüm ders kitaplarında afet türleri değişiklik göstermesine karşı birbirine yakın oranlarda afet konularına yer verildiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında rastlanan doğal afetlere ilişkin görsellerin dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 4’te yer verilmektedir.

Tablo 4.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Rastlanan Doğal Afetlere İlişkin Görsellerin Dağılımı

Doğal Afet Türü	Görseller				Toplam n
	4. Sınıf n	5. Sınıf n	6. Sınıf n	7. Sınıf n	
Deprem	11	12	1	2	26
Sel	2	3	0	0	5
Heyelan	2	5	0	0	7
Çığ	1	3	0	0	4
Fırtına	2	0	0	0	2
Orman Yangını	0	2	0	0	2
Erozyon	0	3	0	0	3
Tsunami	0	0	0	2	2
Toplam	18	28	1	4	51

Tablo 4 incelendiğinde, doğal afetlere yönelik en fazla görsel kaynaklara 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (n=28) ve ikinci sırada 4. sınıf ders kitabında (n=18) rastlanmaktadır. En az görsel kaynak 6. sınıf (n=1) ve 7. sınıf ders kitabında (n=4) görülmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal afet türüne göre en fazla depreme yönelik görsellere 5. sınıf (n=12) ve 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (n=11) rastlanmaktadır. En çarpıcı sonuç ülkemizde çok sık görülen orman yangınına ilişkin görsel kaynaklara yalnızca 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmiş olması ve bu sayının ülkemizde çok az sayıda rastlanmış olan tsunami (n=2) ile aynı sayıda görsel kaynağı içermesidir. Tüm ders kitaplarında en fazla depreme ilişkin görsel kaynağın (n=26) fazla olması dikkat çekmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında rastlanan doğal afet konularına ilişkin soruların dağılımına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Rastlanan Doğal Afet Konularına İlişkin Soruların Dağılımı

Doğal Afet Türü	Sınıf Düzeyi				Toplam n
	4. Sınıf n	5. Sınıf n	6. Sınıf n	7. Sınıf n	
Deprem	7	2	1	3	13
Sel	3	1	0	0	4
Heyelan	3	1	0	0	4
Çığ	1	1	0	0	2
Fırtına	1	0	0	0	1
Orman Yangını	0	1	0	0	1
Erozyon	0	1	0	0	1
Tsunami	0	0	0	1	1
Toplam	15	7	1	4	27

Tablo 3 incelendiğinde, en fazla doğal afetlere yönelik sorulara 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (n=15), en az soruya 6. sınıf ders kitabında (n=1) rastlanmaktadır. 5. sınıf ders kitabında 7 soru, 7. sınıf ders kitabında 4 soru mevcuttur. Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet türleri arasında en fazla depreme yönelik sorulara rastlanmaktadır

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında "Yapınız" bölümünde rastlanan depreme ilişkin görseller ve sorulara Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1

Yapınız Etkinliği

Kaynak: Tüystüz, S. (2018). *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*, Tuna Matbaacılık.

Şekil 1’de yer alan etkinlik incelendiğinde 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında deprem, fırtına ve doğal afetleri temsil eden birtakım görseller kullanılmıştır. Ardından üç adet açık uçlu sorulmuştur. Sorular içerisinde yakınsan uzağa ilkesi benimsenmiştir. İlk soruda öğrenci tarafından bu görsellerin incelenip hangi doğal afetleri gördüğü sorusuna yanıt vermesi istenmiştir. Sonrasında yaşadığı yer ile bağlantı kurularak, hangileriyle karşılaştığı sorulmuş ve görsellerde yer alan doğal afetler dışında başka afetin yaşanıp yaşanmadığına yanıt verilmesi istenmiştir. 4.Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Haber Köşesi Etkinliği’nde “İnsanlar hangi hareketleriyle selin doğal afete dönüşmesine yol açabilir?” sorusuyla öğrencilerin öğrenmiş olduğu bilgilere bağlı olarak doğal afetlerin oluşumunda insanların rolünün neler olabileceğine kavrayıp kavramadıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında doğal afetlerle ilişki haber başlıkları ve soruya Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2

Haber Köşesi Etkinliği

Kaynak: Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Anadol Yayıncılık

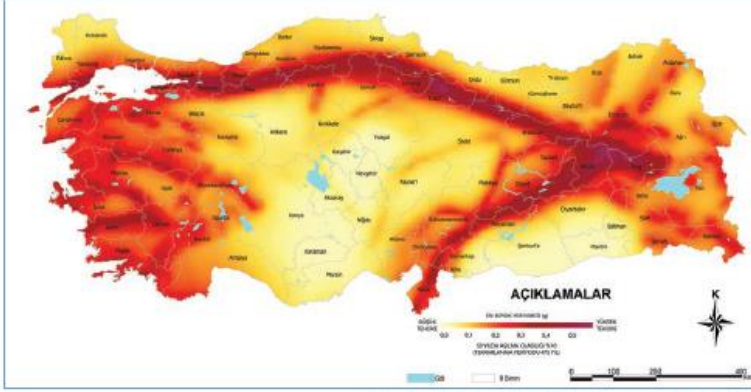
Şekil 2’deki Haber Köşesi Etkinliği incelendiğinde doğal afetlerden orman yangını, deprem, sel, çığ düşmesi, heyelan ve, erozyona yönelik çeşitli haber başlıkları görülmektedir. Bu başlıklarda Türkiye’de meydana gelen doğal afetler ve bu afetlerin sebep olduğu zararlara ilişkin bilgiler aktarıldığı görülmektedir. Haber başlıklarında yer verilen doğal afetlerin meydana gelme sebebinin sorgulanması ve tartışılmasına yönelik bir soru soruya rastlanmaktadır.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında rastlanılan deprem haritası ve buna ilişkin soruya Şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 3

Harita Etkinliği

Aşağıdaki haritayı inceleyiniz. Deprem riskinin en fazla ve en az olduğu yerler nelerdir? Sizin yaşadığınız yerin risk durumu nedir? Söyleyiniz.

Görsel 3.44 AFAD, 2018 Türkiye Deprem Tehlike Haritası

Kaynak: Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Anadol Yayıncılık

Şekil 3'teki harita etkinliği incelendiğinde, öğrencinin Türkiye Deprem Tehlike Haritası üzerinde deprem riskinin en fazla ve en az olduğu yerleri belirlenmesi ve bu bilgi çerçevesinde yaşadığı yerin deprem riskini hakkında çıkarımda bulunması istenmektedir.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet eğimine yönelik rastlanan Sıra Sizde etkinliğine Şekil 4'te yer verilmiştir.

Şekil 4

Sıra Sizde Etkinliği

Sıra Sizde Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Yaşadığınız yerde en çok görülen afetler: _____

Nedenleri: _____

Yaşadığınız yerde görülen çevre sorunları: _____

Nedenleri: _____

Kaynak: Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Anadol Yayıncılık

Şekil 4'te yer alan etkinlik incelendiğinde etkinliğin öğrencinin yaşadığı yerde en çok görülen doğal afetler ve çevre sorunları ve bunların nedenlerinin neler olduğunun boş bırakılan yere yazılması istenmiştir.

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında afet eğitime ilişkin rastlanan genel ağ haberi ve soruya Şekil 5'te yer verilmiştir.

Şekil 5

Okuyalım Öğrenelim Etkinliği

Tarihin Büyük İnsani Yardım Kampanyası
Takvimler 23 Ekim 2011'i gösterdiğinde acı haber Van'dan geldi. Önce 7.2 ardından 9 Kasım 2011'de 5.6 ile iki büyük deprem yaşayan Van'ın hemen her yerinden feriyatlar yükselmeye başladı. Yüzlerce ev yıkıldı, on binlerce hasar gördü. 644 vatandaşımız hayatını kaybetti.
Depremi hemen ardından bölgeye ulaşan Türk Kızılayı çadır kentlerde yüz binlerce insana hizmet verdi. Aynı anda ihtiyaç malzemelerinin dağıtımını da Van ve Erciş'te gerçekleştirdi.
Ülke genelinde nım yardımsever vatandaşlarımız birlik ve beraberlik içerisinde yardım kampanyalarını düzenledi. Türkiye'nin dört bir yerinden yapılan yardımlar Van'a ulaştı.
Genel Ağ haberi 24/01/2017 (Düzenlenmiştir)

1.32: Van Depremi Sonrasında Yapılan Yardımlar

Yukarıdaki haber metnine göre yardımlaşma ve dayanışmanın önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Kaynak: Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz, M. (2019). Ortaokul ve imamhatip ortaokulu 6. sosyal bilgiler ders kitabı. MEB Yayınları

Şekil 5'de yer alan "Okuyalım Öğrenelim Etkinliği" içerisinde "Tarihin Büyük İnsani Yardım Kampanyası" başlıklı bir haber metnine yer verildiği anlaşılmaktadır. Metin incelendiğinde Van depreminin detaylarına yer verildiği, bölgeye yapılan insani yardımlardan ve Kızılay'ın deprem bölgesine verdiği hizmetin aktarıldığı görülmektedir. Metin, Kızılay görevlisinin depremzede bir aileye yardım ettiğini kanıtlayan bir fotoğrafa aktarılmıştır. Haber metnine göre öğrenciden yardımlaşma ve dayanışmanın önemini fark etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında afet eğitimine yönelik rastlanan genel ağ haberine ve sorulara Şekil 6'da yer verilmektedir.

Şekil 6

Haber Köşesi Etkinliği

Deprem üssü Düzce'nin eski-yeni yüzü fotoğraf karelerinde
Merkez üssü Kocaeli'nin Gölcük ilçesi olan ve 17 Ağustos 1999'da saat 03.02'de herkesi uykuda yakalayan 7,4 büyüklüğündeki deprem, Kocaeli'nin yanı sıra Sakarya, Yalova, İstanbul ve Düzce'yi etkiledi. Gece 45 saniye süren depremin ardından gün doğumuyla yüzyılın felaketi-nin yıkıcı etkisi ortaya çıktı.
Yaklaşık 3 ay sonra meydana gelen ve merkezi Düzce'nin Kaynaşlı ilçesi olan 12 Kasım 1999'daki deprem sonucu ise yüzlerce kişi hayatını kaybetti. Kentteki 30 bina tamamen yıkılır-ken, yüzlerce bina hasar aldı, göçler sonucu nüfus 168 binden 65 bine düştü. (Genel Ağ Haberi, 2017, para. 1-2)

Depremden kaynaklanan göçlerin önlenmesi için deprem öncesinde alınması gereken tedbirler nelerdir? Yazınız.

Yaşadığınız yer geçmişte doğal nedenlerden kaynaklı göç yaşamış mıdır? Yazınız.

Doğal afetlerden kaynaklanan göçlerden hangisinin ülkemizde yaşanma ihtimali daha azdır? Yazınız.

Kaynak: Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, H., Kılıç, S. (2018). Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler, 7 ders kitabı. MEB Yayınları

Şekil 6 yer alan haber köşesi etkinliği incelendiğinde metinde, Gölcük depremi ile ilgili içeriğe yer verilmiştir. Metinde, depremin büyüklüğü, merkez üssü ve yıkıcı etkisinin olduğuna değinilmiştir.

İkinci paragrafta ise bu depremden 3 ay sonra meydana gelen Düzce depremine yer verilerek, deprem sonrası göçün gerçekleştiği ve nüfusun düştüğü bilgisi verilmiştir. Ardından üç adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Soruların içeriği; depremden kaynaklı göçlerin engellenmesi için alınması gereken tedbirlere, yaşadığı yerde de bu tarz bir göç yaşanıp yaşanmadığına ve doğal afetlerden dolayı edilen göçlerden hangisinin Türkiye’de yaşanma ihtimali daha azdır şeklindedir.

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında depreme yönelik “Japonya aldığı önlemler sayesinde deprem kaynaklı can kayıplarını azaltmıştır. Deprem sık yaşandığı diğer ülkelerde de can kayıplarının azalması için ne gibi önlemler alınabilir?” şeklinde açık uçlu bir soru karşımıza çıkmaktadır. Sorunun içeriğinde, Japonya’daki depremlere değinilmiş ve burada alınan önlemler sayesinde can kaybının azaltıldığına değinilmiştir. Ardından, depremin sık yaşandığı yerlerde can kayıplarının azaltılması için nasıl önlemler alınabileceği sorusu yöneltilerek açıklanması istenmiştir.

Şekil 7

Birlikte Yapıyoruz Etkinliği

Aşağıda ülkelerin günümüzde yaşadığı sorunlar ile ilgili görseller verilmiştir. Bu sorunların çözümüne yönelik önerilerinizi aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.

Günümüz Dünya Sorunları	Çözüm Önerileri
	<p>Küresel iklim değişikimi: İnsanların tüketim alışkanlıklarının değişmesi, halkın bilinçlenmesi, fosil yakıt kullanımının azaltılması önerilebilir.</p> <p>Tsunami:</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

Kaynak: Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, H., Kılıç, S. (2018). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler, 7 ders kitabı*. MEB Yayınları

Şekil 7’de yer alan “Birlikte Yapıyoruz Etkinliği” incelendiğinde içerikte günümüz dünya sorunları görsellerine yer verilmiş ve bunlara çözüm önerileri sunulması istenmiştir. Küresel iklim değişikliğine çözüm önerileri örnek olarak yazılmıştır. Tsunamiye de öğrenciden benzer şekilde çözüm önerisi sunması beklenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları içerisindeki doğal afet konuları belirlemek ve bu konuların işleniş durumunu afet eğitimi bağlamında incelemek amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda sosyal bilgiler ders kitapları ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda doğal afet konuları ve eğitimine ilişkin sonuçlara aşağıda yer verilmiştir:

SBDÖP’nin özel amaçları arasında afet bilincinin oluşmasına yönelik öğrencilerin yaşadığı çevreyi tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklaması, ülkesini ve dünyaya yönelik konulara ve toplumsal sorunlara duyarlı yaklaşım sergilemeleri ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmelerine doğrudan ve dolaylı katkı sağlayacak ifadelerle rastlanmıştır. Bu doğrultuda her sınıf düzeyinde doğal afetlere ilişkin birer kazanıma yer verildiği görülmüştür. Bu kazanımlarda 4. sınıf düzeyinde öğrencilerin yaşadığı çevrede karşılaşılabileceği doğal afetleri bilmesi, doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapması, deprem çantasının hazırlanması, 5. sınıf düzeyinde yaşadığı çevredeki doğal

afetlerin nedenlerini sorgulaması, toplum hayatı üzerine etkisini örnekleyebilmesi ve 7. sınıfta doğal afetleri de içeren küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirmesi, dolaylı olarak örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarının sorgulanması ve kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verilmesi istenmiştir. Programda sarmal bir yapıda öğrencinin yakın çevresinden başlayarak yerel, bölgesel ve küresel düzeyde afet eğitimine yönelik farkındalıklarını artıracak içerik düzenleme yaklaşımıyla kazanımlara yer verildiği görülmüştür. Çalışmada SBDÖP’de 7. sınıfta afet eğitimi ve bilincine yönelik en fazla kazanıma rastlanırken 6. sınıfta herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Bu sayı son yıllarda ülkemizde ve dünyada artan doğal afetler ve önlenebileceği halde önlenemeyen yıkımlar, kayıplar ve çözümsüzmüş gibi sergilenen tutumlar afet bilincinin kazandırılmasında öğretim programında ilişkili kazanımların daha çok olması gerektirdiğini düşündürmektedir. Çalışma sonuçlarıyla uyumlu şekilde Başibüyük ve Pala (2023) SBDÖP’de afet eğitimi konusunda afet bilinci ve süreci yönelik içeriklerin yer aldığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda çalışmalarında afet eğitimiyle ilgili en fazla kazanıma 7. sınıfta rastlandığını, en az kazanıma ise 6. sınıfta yer verildiğini tespit etmişlerdir.

Afet bilincinin kazandırılmasında bireylerin sahip olduğu değer ve beceriler önemlidir. Bu bağlamda SBDÖP’de afet eğitimiyle ilişkili kazanımların daha çok duyarlılık, dayanışma değerleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Başibüyük ve Pala (2023) SBDÖP’de afet bilgisi ve afet süreci temalarına yönelik yardımlaşma ve dayanışma değerlerine yer verildiğini bildirmişlerdir. Program kazanımları incelendiğinde beceri olarak ise mekanı algılama, çevre okuryazarlığı, gözlem, iş birliği, problem çözme ve girişimcilik becerileriyle ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Depremün önlenebilirliğiyle ilgili öğrencilere sorumluluk, bilimsellik ve dürüstlük değerlerinin kazandırılması, kanıt kullanma, konum analizi, karar verme, araştırma, harita ve hukuk okuryazarlığı becerilerinin de geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında deprem, sel, heyelan, çığ, fırtına, orman yangını, erozyon ve tsunami gibi 8 çeşit doğal afet konularına yer verilmiştir. Tüm sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan ortak doğal afet konusunun deprem, sel ve heyelan ve ikinci sırada çığ olduğu görülmüştür. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yalnızca 7. Sınıf sosyal bilgiler kitabında rastlanan tsunami dışında en az rastlanan diğer doğal afet konularının orman yangını ve erozyon olduğu tespit edilmiştir. Değirmenci ve diğerleri (2019) yaptıkları benzer çalışmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genellikle ülkemizde ve dünyada sıklıkla görülen afet türlerine yer verildiğini, bu afet türleri içerisinde depreme daha fazla vurgu yapıldığı belirlemişlerdir. Ders kitaplarında rastlanan bu durum Yavaş (2001) ve Ergünay’ın (2007) çalışmalarında ifade ettiği gibi Türkiye’nin bir deprem bölgesi kuşağında bulunması ve yaşanan depremlerin yıkıcı ve ölümcül sonuçlarını bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Afet ve Acil Durum Eğitim Merkezi’ne (AFAD, 2022) göre dünya genelinde 31 çeşit doğal afet görülürken bunların 28’inin meteorolojik afetler olduğu görülmektedir. Bu doğal afetlerin türleri ve bu türlerin önem sıraları ülkeden ülkeye de farklılaşmaktadır. Akdeniz Bölgesinde örneğin “doğal afet olarak kuraklık, seller, orman yangınları, heyelan, dolu, fırtınaları, çığlar ve donlar” görülmektedir. Ülkemizde ise “en sık görülen meteorolojik karakterli doğal afetler; dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtınalardır”. Sosyal bilgiler ders kitaplarının bu afet çeşitlerini de kapsamaları afet eğitimi daha somut hale getirecektir. Afet konularının yalnızca Türkiye’de görülenlerle sınırlı tutulması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. En fazla can kaybına neden olan doğal afetin başta tsunami olmak üzere, deprem, fırtına, sıcak hava dalgası ve kuraklık olduğu görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise “dünyadaki milyonlarca insanı etkileyen, büyük can ve mal kayıplarına yol açan kasırgalar, siklonlar, tayfunlar, fırtınalar, sel felaketleri, orman yangınları ve kuraklık gibi meteorolojik karakterli doğal afetlerin yoğun olarak yaşandığı” görülmektedir (AFAD, 2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında ülkemizde rastlanmasa da dünyada görülen diğer afet türlerine de yer verilebilir.

Sosyal bilgiler eğitiminde kavram öğretimi oldukça önemlidir. Çünkü kavramlar “konu, olgu ve olayların hem öznesi hem nesnesidir. Birbirinden farklı ve çoğu zaman iç içe geçmiş bu kavramlar öğrencilere kazandırılmak istenilen her türlü bilgi, beceri ve değerlerin aktarımına temel oluşturmaktadır” (Sever, 2021). Bu kapsamda sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde 4 ve 5. sınıf

düzeylerinde doğal afet kavramlarına genel olarak yer verildiği ancak 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında yeni ele alınan bir doğal afet türü olmadığı sürece alt sınıf düzeylerinde yer verilen kavram tanımlarına yer verilmediği görülmüştür.

Ders kitaplarında görsel kaynaklar ve sorular incelendiğinde doğal afetlerle ilişkili sorularda en fazla depreme ilişkin görsel kaynaklara ve sorularla karşılaşmıştır. İkinci sırayı büyük bir farkla sel ve heyelana ilişkin görseller ve sorular takip etmiştir. Afet eğitime yönelik sorular analiz edildiğinde soruların afet türlerini görsel olarak tanıma, yaşadığı çevrede karşılaştığı doğal afet türünü bilme, doğal afetin oluşumundaki insan faktörünü ve coğrafya faktörünü anlama, nedenlerini sorgulama, deprem haritası okuma becerisini geliştirme, bu kapsamda bölgesi ile ilgili risk analizi yaptırma, doğal afetlerden depremin oluşturduğu can ve mal kayıplarını fark etme, afetzedelerle yardımlaşma ve bunun için işbirliği ve dayanışma içerisinde olma, deprem kaynaklı göçü fark ettirme, depremin sık yaşandığı yerlerde can kayıplarının azaltılması alınacak önlemleri belirleme ve deprem öncesinde alınması gereken tedbirleri kavratmaya yönelik içerikler taşıdığı görülmüştür. Soruların genel olarak bilginin pekiştirilmesine yönelik olduğu, öğrencinin üst düzey düşünme becerilerini işe koşacağı, yaparak yaşayarak öğreneceği aktif öğretim yöntem ve tekniklerin yer almadığı saptanmıştır. Değirmenci ve diğerleri (2019) yaptıkları benzer çalışmada incelenen ders kitaplarında afet eğitime yönelik aktif uygulamaların oldukça sınırlı kaldığını bildirmişlerdir. Gerek Kadioğlu (2005) gerek Peek (2008) afet eğitiminde ezberden çok beceriye yönelik uygulamalı çalışmaların olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında sorular, görsel kaynaklara ve afet türlerine ilişkin içeriğe en az 6. sınıf ders kitabında rastlanmıştır. Afet eğitimi ve bilincine yönelik görsel kaynaklara ve sorulara en çok 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kitaplarında, ikinci sırada dördüncü sınıf ders kitabında rastlanmıştır. Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda benzer bir sonucun yansımaları olarak Solmaz ve Kaymak (2012) doğal afet eğitimi ve bilincine yönelik 6. sınıf öğrencilerinin yeteri kadar bilgi düzeyine sahibi olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak şu önerilere yer verilebilir:

- SBDÖP’de afet eğitimi ve bilincine yönelik kazanım sayısı artırılabilir ya da çok sayıda kazanım afet bilinci ve eğitimiyle ilişkilendirilmelidir. Programın uygulama esaslarına buna yönelik içerikler eklenebilir.
- SBDÖP’de ve sosyal bilgiler ders kitaplarında özellikle afet bilinci ve eğitime yönelik 6. sınıf düzeyinde kazanımlar ve ders kitabına içerikler eklenmelidir. Tüm sosyal bilgiler ders kitabına deprem başta olmak üzere doğal afetlerin önlenebilirliğiyle ilgili öğrencilere sorumluluk, bilimsellik ve dürüstlük değerlerinin kazandırılması, kanıt kullanma, konum analizi, karar verme, araştırma, harita ve hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik soru ve etkinliklere ders kitaplarında yer verilmelidir. SBDÖP’de doğal afet bilinci ve eğitime yönelik ilgili kazanımlarda bu beceri ve değerlerle de ilişkilendirilmesi gerektiğine yönelik açıklamalar eklenmelidir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında ülkemizde görülen dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtına gibi doğal afetlere ilişkin görsel kaynaklara, içerik ve sorulara daha sık yer verilmelidir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında; öğrencilerin doğal afetlerin oluşturduğu zararı en aza indirecek üst düzey düşünme becerilerini ve çeşitli değerlerini işe koşacağı etkinlik temelli ödevler, proje vb. içerikteki aktif öğrenme ortamı oluşturacak çalışmalara yer verilmelidir.

Kaynakça

- Adayış, İ. (2020). Doğal afet eğitimi kapsamında arama kurtarma faaliyetlerine sosyolojik bir bakış: Van ili örneği [*Yayınlanmamış yükek lisans tezi*]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- AFAD (2022). *Doğal afetler*. 02.10.2023 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler> erişilmiştir.
- Başibüyük, A. ve Pala, Ş. M. (2023). Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya dersi öğretim programları kazanımlarının afet eğitimi açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 185-194.

- Cin, M. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının doğal afetler ile ilgili yanılgıları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 70-81
- Değirmenci, Y. Kuzey, M. ve Yetişensoy, O. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *e-Kafkas eğitim araştırmaları dergisi*, 6(2), 33-46.
- Demirhan, N. (2021). Sosyal bilgiler dersinde afet eğitimi ve yönetimine ilişkin öğretmen görüşleri [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Elazığ Fırat Üniversitesi.
- Doğanay, S. Alım, M. ve Altaş, T. (2006). Atmosfer kökenli doğal afetlere bir örnek: 10 Ağustos 2005 Erzurum seli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16), 305-322.
- Ergünay, O. (2007). *Türkiye'nin afet profili*. TMMOB Afet Sempozyumu Bildirileri Kitabı. 5-7 Aralık 2007, Kongre ve Kültür Merkezi, Ankara.
- Kadioğlu, M. (23-25 Mart 2005). Afete hazırlık ve afet bilinci eğitiminde verilen mesajların standardizasyonu. Deprem Sempozyumu (Tam metin), Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye.
- Karaca, Ö. F. (2022). Afet konularının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Aksaray Üniversitesi.
- Kaymakçı, S. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde çalışma yapıları kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisi [Yayınlanmamış doktora tezi], Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılıç, B. C. (2019). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afetler konusunun sarmal sistem yönünden değerlendirilmesi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Balıkesir Balıkesir Üniversitesi.
- NTV (2023) Kahramanmaraş merkezli depremlerde can kaybı 45 bini aştı. 5.10.2023 tarihinde https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/kahramanmaraş-merkezli-depremlerde-can-kaybi-43-bini-asti,wUVDL2h06kGMjzbk_ysi3Q/gd-U9rKx70yfEbKI1Jcxfg. erişilmiştir.
- Özey, R. (2006). *Afetler coğrafyası*. Aktif Yayınevi.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Bütün, M & Demir, S. B. (Çev. Edt.). Pegem Akademi.
- Peek, L. (2008). Children and disasters: understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience an introduction. *Children, Youth and Environments*, 18(1), 1-29.
- Polat, T. (2014). Erzincan yavuz selim mahallesinde ikamet eden ulaşılabilen 18 yaş ve üstü bireylerin temel afet bilinci bilgi düzeylerinin saptanması [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi
- Solmaz, F. ve Kaymak, F. (2012). İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin sel kavramıyla ilgili kavram yanılgıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 2(2), 137-147.
- Şahin, P. ve Sipahioğlu, Ö. (2003). *Doğal afetler ve Türkiye*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal Bilimler Öğretim Programının Disiplinlerarası Yapısının İncelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190
- Tercan, B. (2020). Biyolojik afetler ve COVID-19. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 41-50.
- Yayla, U. (2016). Deprem bilgi düzeyi ve depreme hazırlıklı olma durumu: Erzincan ili. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Yavaş, H. (2001). Doğal afet yönetimi ve yerle gündem 21 çalışmaları kapsamında İzmir'de deprem riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 118-138.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayınevi
- Yılmaz, S. (2022). 2020'de Türkiye ve Dünyada en sık görülen doğal afetler.03.10.2023 tarihinde <https://tatd.org.tr/afet/afet-yazi-dizisi/2020de-turkiye-ve-dunyada-en-sik-gorulen-dogal-afetler> adresinden erişilmiştir.
- Zengin, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afetlere yönelik görüşlerinin incelenmesi: Amasya Üniversitesi örneği [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Amasya Amasya Üniversitesi.

İncelenen Ders Kitapları

- Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, H., Kılıç, S. (2018). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. MEB Yayınları
- Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Anadol Yayıncılık
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve imamhatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. MEB Yayınları
- Tüysüz, S. (2018). *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*, Tuna Matbaacılık.